

Lourens Reedijk

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schot Prijs 1989

Lourens Reedijk (1925-1998) volgde een zeevaartopleiding en was werkzaam als stuurman en Rijksloods. Begin jaren zestig volgde hij een cursus Russisch aan de Volksuniversiteit in Rotterdam, waarna hij in 1975 afstudeerde in de Slavische taal- en letterkunde. Hij doceerde Russisch aan de Volksuniversiteiten in Rotterdam en Dordrecht en vertaalde vanaf 1978 voor de uitgevers Meulenhoff en Veen, o.m. werk van Viktor Astafjev en Andrej Platonov. Ook vertaalde hij Anna Karenina van Lev Tolstoj en Misdaad en straf van Fjodor Dostojevski. Zelf schreef hij De Rotterdamse razzia van 1944: Dagboek van een scholier. Na zijn pensionering was hij o.m. schipper van het Zeilend Zeeschip Eendracht en kapitein van het expeditievaartuig Plancius.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Aleida Schot-prijs 1989

Geacht bestuur, juryleden, slavisten, vrienden, belangstellenden,
Ik ben blij met de Aleida Schot-prijs. Bij de eerste uitreiking van de Aleida Schot-prijs vermeldde het juryrapport dat de prijs een stimulans wilde zijn voor jonge vertalers. U begrijpt dal ik deze prijs niet had verwacht.

Ik bedank het bestuur voor de toekenning, de jury voor haar advies en u voor uw belangstellende aanwezigheid.

Hoe lovend de toekenning van de prijs en de lof van de jury ook is. een vertaler bestaat bij de gratie van de schrijver.

Zonder schrijver geen vertaler. Ik begrijp dat de prijs mede tot doel heeft de roman *Tsjevengoer* van Platonov, het belangrijkste en omvangrijkste werk van deze bijzondere schrijver, onder de aandacht te brengen.

Ik was gelukkig met deze vertaalopdracht. Het was een plezier om *Tsjevengoer* te mogen vertalen. Je kon nog eens lachen van verbazing. De vervreemding. Zijn liefde voor al die domme communisten die hij de meest bizarre consequenties uit de leer en leuzen die zij niet begrijpen, laat trekken. Platonov is, met zijn milde satirische kijk op het bizarre gedrag van zijn landgenoten in die hectische tijd van na de revolutie, iemand met een warm hart en ik ben al vertalende van hem gaan houden. Mijn dank dus ook aan Platonov, die deze prachtige roman schreef en aan Wouter Tiegies van de uitgeverij Meulenhoff die mij de opdracht verleende. Mijn dank ook aan Charles Timmer en Thomas Langerak die mij hielpen de legpuzzel die *Tsjevengoer* aanvankelijk was op te lossen.

Ik wil dit dankwoord gebruiken om iets te zeggen over vertalen en over de geschiedenis van het vertalen.

De meningen over hoe men moet vertalen lopen uiteen. Het vaakst weerklinkt de leuze:

‘Vertalen wat er staat’ of de andere mening: ‘Het moet in de eerste plaats mooi Nederlands en vlot leesbaar zijn.’

Deze beide opinies worden soms misbruikt om vertaald klinkend Nederlands of een al te vrije vertaling te rechtvaardigen.

Zelf voel ik het meeste voor een derde mening die de vertaler veel vrijheid geeft mits het hem lukt in de huid van de schrijver te kruipen: Vertalen in een Nederlands dat de schrijver ook gebruikt zou hebben als hij het Nederlands had beheerst.

Het gevolg kan zijn dat de ene schrijver strak en de andere schrijver vrij vertaald dient te worden.

Bij de beide schrijvers die ik vertaalde is dit verschil aantoonbaar.

Platonov dient meer letterlijk vertaald te worden en Astafjev dient vrijer vertaald te worden. Bij Platonov gaat het in de eerste plaats om wat er staat, bij Astafjev om hoe het er staat. Bij de een de inhoud, bij de ander de vorm. Als Platonov schrijft dat ‘de bladeren van de bomen ritselden om de tijd door te laten’ of hij het

heeft over ‘een dorp ter herinnering aan de toekomst’ dan mag je daar geen woord aan veranderen.

Vooraf bij Platonov ‘Vertalen wat er staat’.

Astafjev wil meer dan Platonov mooi gevonden worden door zijn sierlijke en idiomatische taalgebruik. Om een Nederlandse equivalent te krijgen van dit fraaie gebruik van de Russische taal zal men soms de teugels van de strakke betekenis wat moeten vieren, wat vrijer vertalen.

Hoe vrij? Dat is de verantwoording van de vertaler.

Maar beredeneren geschiedt achteraf. Vrij of strak is meer een kwestie van gevoel dan van verstand. Het lijkt mij ook beter om op het gevoel af te gaan. Een vertaler is zijn eigen criticus en dat houdt in dat hij na eindeloos veranderen en verbeteren nog geen vrede heeft met de vertaling die hij naar de uitgever draagt. Dat kan ook niet. Een vertaling blijft altijd een benadering.

Ik moet u zeggen dat ik mij bij het vertalen van mijn eersteling *De Keizervis* niet bezig hield met theorieën. Bij de laatste bewerking van de vertaling heb ik de Russische tekst niet ingezien. Ik heb slechts aan de lezer gedacht en ik vermoed en hoop dat ik daarmee ook de schrijver recht heb gedaan.

Na die eersteling heb ik me, omdat ik er toen een beetje bijhoorde, verdiept in theorieën en legde mijn oor te luisteren bij de groten van de vertaalwereld. Ik heb nu het gevoel of er iemand over mijn schouder meeleest en vraagt: ‘Vertaal je wel wat er staat?’ Het gevolg is dat ik bij de laatste bewerking toch het Russisch niet durf los te laten en de vertaling wat stijver wordt en wat Russischer aandoet dan ik zou willen.

Een vertaler probeert het specifieke van een schrijver in de vertaling te vertolken. Als dat lukt, is hij tevreden.

Vooraf Platonov is een schrijver met een heel eigen stijl, een heel eigen bizarre manier van denken.

Met *Tsjevengoer* gebeurde het dat ik, bij het teruglezen van een vertaalde passage, verbaasd dacht: ‘Hé, Platonov!’

Het is geen bewust streven, het is meer een blij en verbaasd constateren achteraf.

Tegen deze gelukkige momenten staan ook de ogenblikken dat je het na tijdrovend gezwoeg opgeeft en blijft zitten met een vertaald woord, zin of passage die de schrijver en de lezer geen recht doet. ‘Vertalen blijft behelpen!’

En waarom al dat zwoegen en zitten? Voor de eer?

Wie kent de vertalers van de boeken die hij las?

Welke vertaler zag ooit zijn naam elders dan op een binnenblad?

Voor het geld? Inderdaad, sinds de tekstverwerker kunnen we 5 gulden per uur verdienen tegen vroeger 2.50. Gelukkig zijn er beurzen en prijzen.

Anthony Olcott die *Tsjevengoer* in het Engels vertaalde, vermeldt in zijn voorwoord dat hij om de vertaling mogelijk te maken een Grant-in-Aid kreeg en Postdoctoral Fellow werd. En de Nederlandse vertaler werd verblijd met de Aleida Schot-prijs.

Vertalen is een prettige bezigheid die verslavend werkt.

Het is echter geen broodwinning en het kan slechts als hobby of naast een andere bron van inkomsten beoefend worden. Dit was iets over het vertalen.

Ik wil nu nog iets over de geschiedenis van het vertalen zeggen, over vertalers die mij voorgingen. De uitgeverij Veen verzocht mij enige jaren geleden om over een veertigtal vertalingen uit het Russisch een kwaliteitsoordeel te geven. Onder de vertalingen waren ook diverse, hoe kan het anders, vertalingen van Aleida Schot.

Het werd mij duidelijk dat met Aleida Schot een nieuwe periode in de vertaalkunst was aangebroken. Met Aleida Schot begon het derde tijdperk van het vertalen van Russische literatuur. Gedurende de eerste periode van omstreeks honderd jaar verschenen in Nederland slechts vertalingen van vertalingen. Meestal via het Duits. Bij het lezen van zo'n vertaling moet ik weleens denken aan een spel dat we vroeger speelden. Men ging in een kring zitten en liet een zin fluisterend rondgaan van de een naar de ander. Het leuke hieraan was het verschil tussen de oorspronkelijke zin en het eindresultaat. Zoiets.

Cees Willemsen uit Nijmegen werkt aan een proefschrift over de ontvangst van de Russische literatuur in Nederland.

Van deze interessante studie gebruik ik enige gegevens over het vertalen in de vorige eeuw. Dit jaar precies tweehonderd jaar geleden in 1789 verscheen een vertaling uit het Hoogduits van een blijspel van Catherina II. De vertaler werd niet vermeld. Wel werd de vertaler vermeld bij de tweede vertaling die bekend is. Het is J. Roemer die *Het Moskoujournaal* van Karamzin in 1805 vertaalde. Er volgden velen. Enkele bekenden.

1853 *De dochter van den Kommandant*.

1870 *Vaders en zoons*.

De tweede periode begon in 1881 met de eerste vertaling direct uit het Russisch door Hendrik Wolfgang van der Mey: Karazin, *In den kruitdamp*. Van der Mey was een militair die zichzelf Russisch leerde, die vertaalde en publiceerde. Hij kan als de pionier van het vertalen uit het Russisch worden gezien.

Belangrijker is Zadok Stokvis die in Leiden als bijvak Russisch studeerde en aan het vertalen sloeg. In het begin van deze eeuw verschenen er verschillende vertalingen van Stokvis die direct uit het Russisch vertaald waren.

Na hem kwamen bekende vertalers uit het Russisch als Van Praag, Bukovskaja, Koslova. De Russische Z die consequent in het Nederlands een S werd, Zachar werd Sachar en de vele germanismen duiden erop dat, ondanks de vermelding uit het Russisch vertaald, er meer naar het Duits dan naar het Russisch gekeken werd.

Ook werd er zeer vrij vertaald. Een aardig voorbeeld van wat een vertaler zich veroorloofde, vond ik in het verhaal *De nare jongen* van Tsjechov. (Omstreeks 1920 vertaald en nog steeds in de boekwinkel). In het verhaal komen schrijvertjes voor, u weet wel die met van die lange poten over het water schaatsen. De vertaling van '...en de schrijvertjes die als bliksemflitsen over het water schoten' wordt, let wel, 'krinkelende twinkellende waterdingen met zwarte kabotsekens'.

U begrijpt de vertaler was Vlaams en dacht vrij naar Gezelle:

'Vertalen is geen kunste, nee geen kunste...'

Toch was het een opmerkelijke prestatie in dat tweede tijdperk toen men met de kroontjespen en nauwelijks of geen woordenboeken vertaalde. In 1921 kwam het eerste woordenboek Russisch-Nederlands van Raptschinsky uit. Nu zijn onze armen te kort om bij al onze woordenboeken te komen. Door de tekstverwerker kunnen we eindeloos veranderingen aanbrengen tot we tevreden zijn of het opgeven. Het tijdrovende ettelijke malen overtikken behoort tot het verleden.

Onze macro's veroorloven ons met een toets een telkens terugkerende lange Russische naam op te roepen. Alt + a en er slaat bijvoorbeeld Aleksandr Aleksandrovitsj Aleksandrov. Dat schiet op.

Van Praag, Bukovskaja en de andere vertalers uit het Russisch gedurende deze tweede periode hadden het heel wal moeilijker dan wij en leverden een opmerkelijke prestatie.

Maar het werkelijke mooie vertalen begon met Aleida Schot. Met haar begon de derde periode die nu nog voortduurt. Nauwgezette vertalingen en mooi Nederlands. Er was een nieuw tijdperk in het vertalen uit het Russisch aangebroken.

Ik ben van mening dat de vertalingen van Aleida Schot kunnen blijven tot in der eeuwigheid. Haar vertalingen zijn goed en haar taal past beter bij het origineel dan vele vertalingen na haar.

Want men blijft vertalen. Een goede vertaling gaat dertig, hooguit veertig jaar mee en dan dient zich een nieuwe aan. Waarom, als er een goede vertaling is, laat het dan ook goed zijn. Men herschrijft gewoonlijk het origineel ook niet.

Langzamerhand verschijnen van alle klassieken goede vertalingen. Slechts het alleenrecht van een vertaling noodzaakt de uitgeverij die hetzelfde boek in haar fonds wil laten verschijnen om opdracht tot een nieuwe vertaling te geven. Zo zien we dat sommige werken vele malen worden vertaald. *Oorlog en vrede*, 7 vertalingen, 1887, 1946, 1949, 1956, 1956, 1973, 1973. Maar er zijn nog vele meesterwerken die een betere vertaling verlangen. En een nieuwe vertaling die geroemd wordt, kan weer een stimulans zijn tot lezen. En de lezer daar gaat het mij om!

Ik dank u!